

Istoria învățămîntului

EUDOXIU HURMUZAKI ȘI PROMOVAREA ȘCOLII ROMÂNEȘTI DIN BUCOVINA

IONEL DIRDALĂ

Eudoxiu Hurmuzaki a intrat în istoria culturii românești ca pionier al istoriografiei și ca fondator al celui mai valoros tezaur de izvoare istorice cuprins în Colecția Hurmuzaki. Dar eruditul cărturar și om politic a avut preocupări diverse. Aproape două decenii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea viața românilor bucovineni, supuși monarhiei austriece, a fost dominată de personalitatea sa.

S-a născut la 29 septembrie 1812 dintr-o familie cu rădăcini adânci în viața politică și culturală românească. Tatăl său, Doxachi Hurmuzaki, era descendent din Manolachi Hurmuzaki, dregător în divanul domnesc al Moldovei pe vremea domnitorului Nicolae Mavrocordat, iar mama sa, Ileana, era fiica marelui stolnic Iordachi Murguleț înrudit cu Ion Neculce, cronicarul Moldovei. De altfel, prima copie completă a cronicii lui Neculce ne-a rămas de la Alexandru Hurmuzaki, vâstar al familiei, colecționar de izvoare istorice pe la 1766.

Eudoxiu Hurmuzaki era o fire meditativă, înclinată spre studiu. După primele cunoștințe primite în casa părintească cu profesorul Porfir Dimitrovici, a urmat cursurile liceului din Cernăuți și apoi ale facultății de drept de la Universitatea din Viena. Între anii 1838 și 1841 și-a trecut examenele de doctorat. În timpul facultății, a studiat în particular istoria, literatura germană și artele frumoase. Îl pasionau științele umaniste, fără să neglijeze pe cele tehnice. În anul universitar 1846—1847, la vârsta de 36 ani, audia cursurile Institutului Politehnic din Viena, întrerupte din cauza evenimentelor politice. A fost un admirator al culturii iluministe. Știa mii de versuri din operele marilor poeți germani și în special din *Messiada* lui Klopstock, o epopee în versuri, care sub aparențe biblice propaga spiritul liberalismului burghez. Klopstock, ca și Herder și Schiller, glorifica idealurile de libertate răspândite de revoluția burgheză din Franța.

Ca om politic, Eudoxiu Hurmuzaki, format la școala liberalismului iluminist, a devenit un democrat burghez, dar cu un rol de necontestat în mișcarea de reînnoire națională a românilor bucovineni prin școală și cultură. În timpul celor doisprezece ani de guvernare și chiar înainte de a deține funcții politice, eruditul cărturar a militat pentru așezarea școlii la baza progresului social.

După înăbușirea revoluției din 1848 în monarhia austriacă și restabilirea absolutismului, Eudoxiu Hurmuzaki împreună cu întreaga sa familie s-a hotărât să slujească națiunii române prin „cultură și perseverență“, așa cum mărturisea

lui Gheorghe Bariț într-o scrisoare din 17 octombrie 1851.¹ Pentru ca nația românească să devină un factor de seamă — scria în vara anului 1852 — trebuie să i se ofere „ocazia și posibilitatea unui progres spiritual și material“. Dar dacă „de bună stare materială“ — era convins el — se îngrijește fiecare român în parte, de progresul spiritual trebuie să se îngrijească anumiți oameni de cultură, așa cum a fost el.²

Rolul său în promovarea și modernizarea școlii românești din Bucovina nu este reliefat în literatura noastră pedagogică. Meritele sînt atribuite lui Alexandru Hurmuzaki, fratele său, lui Aron Pumnul³ și Silvestru Andrievici-Morariu, ultimul definit ca „părinte al literaturii didactice“. ⁴ Nu este în intenția noastră să diminuăm cu nimic meritele acestor ctitori, vrem numai să dovedim aportul lui Eudoxiu Hurmuzaki pe acest tărîm. Este foarte adevărat că acest om de cultură n-a făcut propagandă, n-a îndeplinit misiunea de dascăl la catedră, n-a elaborat nici un manual didactic sau tratat de pedagogie, așa cum au făcut ceilalți, dar transformările și progresele de structură pe care le-a suferit școala bucovineană în timpul activității lui sînt dovezi că a înțeles, cu formația sa intelectuală și spiritul practic confirmat de istorie, că în conjunctura marilor prefaceri social-economice, școala trebuie să devină un sistem organizat, menit să servească întregii societăți în scopuri utilitare.

În afara multilelor sale preocupări politice, naționale și de neobosit cercetător al arhivelor, Eudoxiu Hurmuzaki a susținut și apreciat nu numai rolul școlii în afirmarea naționalității române din Bucovina, dar și pe slujitorii ei. În ședința omagială a dietei din 29 ianuarie 1866 prezenta pe Aron Pumnul, cu prilejul încetării din viață a acestuia, ca pe un excelent „învățător și pedagog“ care „cu un zel și circumspecțiune rară a sporit esențial cultura științifică și morală a poporului“, omul care „a știut să ridice, să întărească, să curețe și să înnoibeleze conștiința umană și națională“. ⁵

În perioada anilor 1852—1858, Eudoxiu Hurmuzaki se ocupa intens, la Viena, de stringerea neprețuitului său tezaur de documente privitoare la istoria românilor. În decembrie 1852 intervine și pe lângă Nicaki Mavrocordat, ginerele domnului Moldovei, Grigore Al. Ghica, în vederea publicării lor la Iași. În timp ce își pregătea însă pentru tipar bogăția de izvoare istorice, se gîndea și la cultura poporului prin școală. În Bucovina funcționau puține școli și în nici una nu se mai învăța românește. Toate erau străine de „limba și legea noastră“. Manualele, destul de rare, erau toate în limba germană, ca și cărțile de metodică și pedagogie pentru folosința învățătorilor. După revoluția de la 1848, în viața școlii bucovinene intervenise o schimbare firească. De la 23 februarie 1850, școlile au trecut de sub tutela Consistoriului episcopal catolic din Liov, sub autoritatea Consistoriului ortodox din Bucovina. În noua situație, Eudoxiu Hurmuzaki putea interveni cu mai multă facilitare. Pretenții mari nu

¹ N. Bănescu, *Correspondența familiei Hurmuzaki cu Gheorghe Bariț*, Vălenii de Munte, 1911, p. 89—91.

² T. Bălan, *Eudoxiu Hurmuzaki și colecția lui de documente*, Sibiu, 1944, p. 29—30.

³ Titu Georgescu, Emil Băldescu, *Ctitori de școală românească*, 1971, p. XXIII.

⁴ *Din istoria pedagogiei românești*, București, 1967, p. 204.

⁵ I. G. Sbiera, *Aron Pumnul, Voci asupra vieții și însemnătății lui*, Cerneavuți, 1889, p. 20—21.

mai erau posibile după revoluție. Absolutismul în monarhia austriacă se restaurase cu scopul de a înăbuși tendințele de afirmare națională a popoarelor supuse. Eudoxiu Hurmuzaki, excelent diplomat, a înțeles că trebuie acționat legal și cu subtilitate. N-a intervenit pe lângă membrii guvernului unde avea și prieteni, în favoarea școlii, a obținut doar în cadrul Ministerului Instrucțiunii Publice din Viena controlul asupra manualelor școlare pentru toate școlile din monarhia austriacă.

Între frunzașii culturii românești din toate provinciile locuite de români, luptători pentru unitatea națională, legăturile se încheaseră încă înainte de revoluția din 1848. Din rîndurile acestora făcea parte și Eudoxiu Hurmuzaki. Influent la Viena, în Ministerul Instrucțiunii Publice, avea de îndeplinit misiunea încredințată unanim, de a susține și promova școala românească în provinciile românești supuse monarhiei, pe cît posibil la nivelul celorlalte provincii românești libere. Cărturarul român se afla în permanentă legătură cu fratele său de la Iași, Constantin Hurmuzaki, și la Viena cu A. T. Laurian, Ion Maiorescu, Gh. Bariț și Aron Florian. În 1852 traduce în limba română, împreună cu Maiorescu și Florian, Foia imperială de legislație, atât pentru Transilvania cît și pentru Bucovina.⁶ În strînsă legătură se afla și cu Mihail Kogălniceanu. În 1851, Kogălniceanu împreună cu V. Alecsandri, Laurian, C. Hurmuzaki, D. Rallet, L. Rosetti, alcătuiau la Iași „Așezămîntul pentru reorganizarea învățămîntului public în Principatul Moldovei”. Se prevedea aici să se înființeze școli primare în fiecare oraș, cît mai multe școli la sate, 3 școli reale și școli de meșteșugari. Se pare că acest „Așezămînt” a stat la baza întregului program de dezvoltare a învățămîntului bucovinean urmărit de Eudoxiu Hurmuzaki.

După această dată, și mai ales după 1862 și 1864, cînd Eudoxiu Hurmuzaki a ocupat în Bucovina funcția de vice guvernator și apoi de guvernator, școlile populare — scria Constantin Morariu, un istoric bucovinean —, „au prins a se înmulți prin sate văzînd cu ochii”. În anul 1861, numai 7% din copiii de vîrstă școlară frecventau cursurile, situație unică, comparativ cu toate celelalte provincii din monarhia austriacă,⁷ cauza principală constituind-o lipsa de școli, dar pînă în anul 1870 numărul lor a crescut la 108. În decurs de 9 ani s-au înființat în Bucovina de trei ori mai multe școli decît în ultimii 64 de ani.⁸ Din anul 1864 s-a instituit un sistem unitar de administrație a lor, prin epitropiile școlare, și de control asupra gestiunii financiare.⁹ Cînd numărul școlilor populare a sporit, au luat ființă și instituțiile pregătitoare de personal didactic. În anul 1871 s-a deschis o preparandie pentru învățători, în 1872 alta pentru învățătoare, iar din anul 1873 a început să funcționeze o școală pregătitoare pentru cei care voiau să meargă la aceste preparandii.¹⁰ A luat ființă învățămîntul liceal. Din anul 1861 și-a deschis cursurile liceul din Suceava, iar în anul 1872 a intrat în funcțiune cel din Rădăuți, care și astăzi îi poartă numele. Eruditului cărturar nu i-au scăpat din vedere nici cultivarea pămîntului nici

⁶ Teodor Bălan, *Eudoxiu Hurmuzaki și colecția lui de documente*, p. 27—28.

⁷ Arh. Protopop. Cîmpulung-Moldova, *loc. cit.*, f. 106—107.

⁸ Constantin Morariu, *Părți din istoria românilor bucovineni*, Cernăuți, 1892, p. 104—106.

⁹ Arh. Protopop. Cîmpulung-Moldova, *loc. cit.*, f. 133—135.

¹⁰ Constantin Morariu, *op. cit.*, p. 113—114.

meșteșugurile. În anul 1871 a intrat în funcțiune o școală agronomică iar în 1873 prima școală de meserii din ținut. În anul 1875 a luat ființă și Universitatea din Cernăuți. Eudoxiu Hurmuzaki decedase de mai mult de un an. Nici un izvor istoric nu vorbește de rolul său în înființarea acestei universități. Informațiile existente menționează că propunerea fusese făcută, încă din anul 1872, de deputatul Constantin Tomașciuc în ședința dietei din 23 noiembrie și înaintată apoi de guvernământ consiliului școlar pentru demersurile necesare.¹¹ Dar ședința dietei era prezidată de Eudoxiu Hurmuzaki și tot el, în calitate de guvernator, a suspus-o consiliului pentru examinare și înaintare către guvernul imperial. Este cert că nici un deputat din ședința dietei nu era convins că ideea pornea de la C. Tomasciuc, și nici nu așteptau de la un neînsemnat consiliu rezolvarea ei. Înființarea universității n-a fost decât rodul stăruințelor lui Eudoxiu Hurmuzaki și al respectului de care se bucura în sânul guvernului cezaro-crăiesc din Viena. Ilustrul om de cultură, prin acest înalt for al științei, urmărea afirmarea poporului român din Bucovina și recunoașterea lui ca naționalitate egală cu toate celelalte naționalități din monarhie. La toate acestea se mai adaugă un element. Primul rector al universității a fost Ferdinand Zieglauer, profesor de istorie, specialist în istoria Austriei. În timpul războiului de independență a României, Zieglauer a acoperit față de autoritățile polițienești pe studenții români plecați pe front, iar câțiva ani mai târziu îndruma pe fostul său student, Dimitrie Onciul, cunoscutul istoric român, să elaboreze teza de doctorat „Despre începuturile statelor române“, ca să ne folosim numai de aceste exemple. Sintem convinși că Eudoxiu Hurmuzaki nu e străin de alegerea rectorului universității, istoric cu sentimente filo-române.

O problemă vitală o constituia limba. Școlile populare se înmulțeau, dar nici una nu era curat românească. Situația a continuat pînă în anul 1865, cînd Consistoriul episcopal, sesizat de guvernământ că în școlile din sate copiii nu învață în limba maternă, a ordonat inspectorilor școlari să ia măsuri severe ca în ținuturile cu populație românească învățătura să se facă numai în limba română. În spirit iluminist, Eudoxiu Hurmuzaki n-a interzis învățarea limbii germane pentru elevii care doreau să meargă la școli mai înalte, dar n-a admis-o decât din clasa a treia sau semestrul al doilea al clasei a doua.¹²

S-au schimbat și principiile de învățămînt și educație. În școala națională trebuia să se urmărească nu „numai o însușire searbădă a limbii române“, dar și „cunoașterea obiectivă și corectă a materiei prevăzute în manualele școlare“¹³ În limitele timpului și a stadiului de pregătire a slujitorilor școlii, s-a introdus un învățămînt sistematizat, atractiv și folositor pentru viață. Elevii trebuiau tratați ca „ființe raționale“ și educați cu dragoste, fără diminuarea exigenței, în spiritul moralei, al ordinei și purtării cuviincioase.¹⁴ În școli se învăța de pe manualele traduse din limba germană de Silvestru Morariu-Andrievici, corectate și adnotate la Viena de Eudoxiu Hurmuzaki în perioada anilor 1852—1858, cînd funcționa în Ministerul Instrucțiunii Publice. Dacă generații întregi de școlari n-au fost silite să-și irosească eforturile chinuindu-se să învețe o limbă

¹¹ Teodor Bălan, *Procesul Arboroasei (1875—1878)*, Cernăuți, 1937, p. 8.

¹² Arh. Protopop. Cîmpulung-Moldova, *loc. cit.*, f. 150—151.

¹³ *Ibidem*, f. 107.

¹⁴ *Ibidem*, f. 34—41.

românească artificială, forțată, se datorește acestui erudit învățat. Prin corectările sale, Eudoxiu Hurmuzaki a suprimat toate „neroziiile“ latinizante din limba artificială a lui „Aruno Pumnul“, limbă în care traducea Silvestru Morariu.¹⁵ Cu intenția de a cultiva limba vorbită în popor, adeptul culturii moderne a înlocuit în manuale termenii și expresiile vulgare, iar pentru acomodarea învățăceilor cu terminologia producției industriale a introdus o serie de termeni din noua economie politică.

Școala își schimba misiunea. În forma veche încetase să mai fie în „raport direct cu dimensiunea, importanța și urgența problemei“. Autoritățile comunale și cele clericale au primit sarcina să-și intensifice preocupările pentru dezvoltarea școlii naționale, cunoscând că noile îndatoriri erau de primă necesitate.¹⁶ În noile condiții se impunea și o schimbare a metodelor de instrucție și educație. Învățătorii și profesorii au fost obligați să predea după cărțile austriece de metodică traduse de Silvestru Morariu-Andrievici și corectate de Eudoxiu Hurmuzaki. La citire s-a introdus „Metodica silabisirii sau introducerea pentru învățarea primelor elemente cu folosirea a 12 table de perete“, iar la aritmetică „Metodica călculăciunii din capu“ și „Metodica călculăciunii cu cifre“, ambele publicate la Viena, prima în anul 1856, iar a doua în 1858. Din anul 1861 s-au mai dat în folosință o metodică pentru predarea materiilor la clasele inferioare și un fel de manual de pedagogie intitulat „Știința educației și învățămîntului“.¹⁷

În scopul unificării procedeelor de instrucție și educație și pentru perfecționarea metodică a învățătorilor și profesorilor, din anul 1864 s-au instituit și conferințele învățătoresți. În principiu, așa cum au fost concepute, conferințele trebuiau să înlesnească un larg schimb de experiență și să urmărească uniformizarea metodelor din școală.¹⁸ Din anul 1865 au avut și sarcina să hotărască măsura în care urma să fie admisă limba germană în școlile românești. Pînă la reforma învățămîntului din 1869, cînd școala a fost eliberată de tutela bisericii și trecută sub controlul statului, conferințele s-au ținut în cadrul protopopiatelor. După această dată au intrat sub controlul consiliilor școlare ale ținuturilor lor, fiind conduse de un membru al Consiliului, de regulă, directorul unui gimnaziu, al unei școli mijlocii sau capitale, iar ceva mai tîrziu de inspectorul ținutului școlar. N-a fost neglijată nici organizarea profesională a corpului didactic. În anul 1872 a luat ființă „Societatea învățătorilor“ cu filialele la Suceava, Rădăuți, Cîmpulung și Gura Humorului.¹⁹ Asociația avea misiunea să îndrumeze învățătorii și profesorii în studiul pedagogiei teoretice și practice, să sprijine perfecționarea membrilor, să experimenteze și să extindă principiile raționale de instruire și educație. Din iulie 1873, s-a editat și o publicație a societății, „Foaia pedagogică bucovineană“, prima de acest fel în ținut.

¹⁵ T. Bălan, *Eudoxiu Hurmuzaki și colecția lui de documente*, Sibiu, 1944, p. 35.

¹⁶ Arh. Protopop. Cîmpulung-Mold., *loc. cit.*, doc. nr. 100 din 3/15 februarie 1861.

¹⁷ *Ibidem*, f. 106—107.

¹⁸ *Ibidem*, f. 135—136.

¹⁹ Emil Boca, *Bucowiner Landeslehrerverein (Asociația învățătorilor din Bucovina), 1872—1901, în 30 de ani de organizație românească a învățătorilor din Bucovina*, Cernăuți, 1935, p. 11—12.

S-a schimbat și concepția despre misiunea învățătorului și a modului de evaluare a activității la catedră. Într-o circulară din 25 aprilie 1862, Consistoriul episcopal atrăgea atenția diriguiților de școli că „Este o greșală să se considere învățător bun, acela care în 20 de ani de serviciu a pregătit 20 de elevi pentru admiterea în gimnaziu și a lăsat restul populației neștiutoare de carte. Vrednic este numai acela care în 20 de ani de activitate într-un sat, nu are nici un tânăr pînă la 30 de ani care să nu poată dovedi că știe să citească și să socotească în limba maternă”.²⁰ Textul este semnat de Dimitrie Procopovici, un slujbaș civil — asesor — al Consistoriului episcopal, dar ideea nu-i aparține. Eudoxiu Hurmuzaki a privit neconținut spre viața satului și a țaranului. Îmbunătățirea situației materiale și culturale a țărănimii însemna pentru el drumul spre afirmarea politică și națională, nu numai spre progres și civilizație. Principiul cuprins în circulara semnată de Procopovici era a doua premisă a unui raționament mai vechi al lui Eudoxiu Hurmuzaki. Prima se referea la starea materială a țaranului, în 1861, cînd avertiza tronul că sărăcia țaranului înseamnă sărăcia țării, iar sărăcia țării, slăbiciunea împăratului. „Pauvre paysan, pauvre pays, pauvre pays, pauvre roi”.²¹ Pentru toate acestea l-au prețuit țărani. Cei din ocolul Cîmpulungului i-au ridicat și un monument din pămînt ca în vremurile legendare.

În timpul vieții și activității sale de om politic, învățămîntul din Bucovina s-a ridicat la un nivel înalt, și-a restructurat conținutul și metodologia în funcție de schimbările social-economice și politice ale timpului, de interesele naționale ale poporului. Înzestrat cu un excelent bun simț și o uimitoare modestie, a păstrat măsura în toate. N-a făcut exces de zel, nici paradă de înțelepciune și personalitate. Incontestabil, multe din ideile înnoitoare în viața școlii bucovinene au fost elaborate de fratele său, Alexandru Hurmuzaki, de Aron Pumnul și de alți pedagogi iluminiști germani, dar cu spiritul său intransigent n-a lăsat să se înfăptuiască nimic, în mica sa patrie, fără să fie trecut prin filtrul propriei sale rațiuni, avînd și posibilitatea să o facă în calitate de guvernator timp de 12 ani. Modul său de a privi școala în perspectiva dezvoltării social-economice naționale constituie un model pentru posteritate.

S-a scris destul de puțin despre Eudoxiu Hurmuzaki. L-au elogiat contemporanii care i-au cunoscut firea, l-au prețuit ca om politic și de cultură. L-a nedreptățit un timp posteritatea din sentimente de care nici Nicolae Iorga n-a fost ferit. S-a scris mai mult fiind prețuit la adevărata lui valoare cu prilejul comemorării centenarului morții sale. Cu toate acestea, Eudoxiu Hurmuzaki n-a fost descoperit în întregime. Cu o fire puțin comunicativă și prudentă, el nu s-a dezvăluit cu totul nici contemporanilor. Istoria îl poate înscrie printre precursorii unității naționale. Prin școală și cultură, Eudoxiu Hurmuzaki a pregătit, la vremea sa, unitatea politică a națiunii române.

²⁰ Arh. Prototop. Cîmpulung-Moldova, Protocolul poruncilor, tom. V., anii 1855—1911, p. 104—108.

²¹ Teodor Bălan, *Din istoricul Cîmpulungului-Moldovenesc*, București, 1960, p. 275.